

Pályaelhagyás, szakmai identitástudat változóban

„A cipész maradjon a kaptafánál” – mondja a népi bölcsességet és igazságot sem nélkülöző mondás. Ugyancsak nem új keletű gondolat a „megfelelő embert a megfelelő helyre” mondás, amely ma lényegesen adekvátábban tükrözi a munka világában történt változásokat is. A különböző vizsgálatok és kutatások is jelzik, hogy az elmúlt évtized a diplomások szakmai öazonosságában is kopernikuszi változásokat hozott. Mindenekelőtt igaz ez az egyértelműen konvertálható diplomákra – főleg a megfelelő számítógépes ismeretekkel is rendelkező nyelvtanárookra –, de a főiskolai végzettségű tanítók jelentős százalékára is. A jó kommunikációs képesség, a két idegen nyelv legalább társalgás szintű ismerete, valamint a komputer világa iránti vonzalom mind szélesebbre tárja a lehetőségeket Gárdonyi Géza „lámpásai” előtt is. Másik feltételezhető okként említhető, hogy a középfokú végzettséget széles skálán kiegészítő képzéssel a jártasságok, készségek és képességek jól eladhatók, ha az előzőekben is jelzett feltételeket is ötvözik. Szinte következményként fogalmazható meg, hogy a szakmai és metodikai ismeretek mellett a pedagógia és a pszichológia gyakorlati módszerei alkalmazhatók az üzleti világban, a különböző vállalkozásokban, de a médiák területén is. Mindezeket egy freudi tudatalattiként élik meg hallgatóink már a „bemenet”, azaz a főiskolai évek kezdetén is. Mintegy anticipálják saját lehetőségeiket, így a szűkebben értelmezett „nemzet napzámosa” szerepkört sokan megköstölni sem akarják. Az okok természetesen rendkívül komplexek, amelyeket a hallgatók körében végzett kérdőíves vizsgálatokra adott válaszok kiragadott példái a későbbiekben pregnánsan igazolnak.*

„...nem ezt a lovat akartam” esetleges csalódásig már el sem jut a végzősök jelentős csoportja, ugyanis a különböző szakmai gyakorlatok terminusai (egyhetes, kéthetes és egyhónapos iskolai gyakorlatok) azt igazolják, hogy jól érezték magukat a gyerekek körében. Feltehető a kérdés, hogy mi okozza a közel ötven százalékos más jellegű irányultságot már a képzés kezdetén. Szerepet játszik-e ebben az aktuális oktatáspolitikai, a tényszerű gyermekfogyás vagy a közeljövőre is prognosztizált „anyaghiányos tárháza”? Többet kellene tenni a képzés irányítóinak és oktatóinak a hivatástudat fejlesztéséért? (Úgy gondolom, hogy az utóbbi kissé poros gondolatnak tekinthető.)

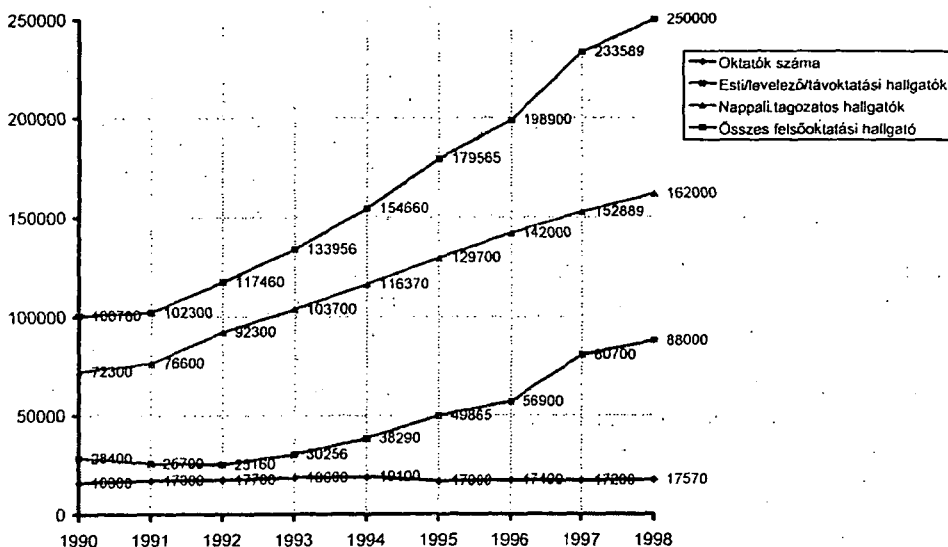
A hipotézisként is felmerült kérdések többé-kevésbé igazoltnak mutatkoztak. A pályaelhagyás egyértelműen tetten érhető, hiszen a végzettek több mint ötven százaléka meg sem kóstolja a mentorok nélküli önálló oktató-nevelő munkát. (Szükséges megjegyezni, hogy az általános iskolák állásajánlata minimális.) Talán megelégtették az „iskolaszagot”? Csak ismételni tudom magamat, amikor azt mondom, hogy nem az átélt pedagógiai élmények bírnak meghatározó jelleggel. Akkor mi? Kérdezhetnénk akár egymást is. Egy biztos, hogy a nagyon komplex okhátér alapos elemzésére van szükség, de társadalmunk és gazdaságunk minden jelzése megtalálható a nagyon összetett munkaléktani és szociológiai háttérben.

A következőkben a teljesség igénye nélkül szeretnék néhány gondolattal és hallgatói véleményel adalékokat szolgáltatni az előzőekben feltett kérdésekre. Meg kell jegyezmem, hogy dolgozatomat egy követéses vizsgálat (mérés) első állomásának tekintem, amely feltehetően nem cáfol, hanem megerősít a soron következő vizsgálatok előkészítésében és végzésében.

* Részlet a győri tanítóképzősök körében végzett követéses vizsgálatból

Az okok között szükséges hangsúlyozni, hogy a vizsgált időszakban rohamosan emelkedett az egyetemi, főiskolai hallgatók létszáma. Újra benépesültek a néhány évig üresnek mondható „levelező keretek”, bővült a távoktatás, továbbá az intézmények zöme élt a felsőoktatási törvény biztosította felsőfokú szakképzés lehetőségével is. (Elsősorban finanszírozási okokból.) A főiskolák jelentős része – így az Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskola is – néha az oktatók erején felül is számított a költségterítéses hallgatók képzésére. A saját bevételek így lehetőséget biztosítottak a főiskola infrastruktúrájának (pl. számítógéppark) ésszerű, a képzési színvonal emelését is szolgáló fejlesztésre.

Az oktatók és a hallgatók számának alakulása a felsőoktatásban (fő)

Ugyanakkor a megnövekedett munka (az oktatási órák száma, a vizsgaszámok esetenkénti megduplázódása) elvonta figyelmünket a *bemenet és kimenet* alaposabb szociológiai, szociálpszichológiai, pályaválasztás-lélektani és munkalélektani elemzésétől. Talán túl komolyan vettük szűkebb feladatainkat, nevezetesen azt, hogy a főiskola nevel, oktat, mindenekelőtt képez, a többi nem feltétlenül igényli az oktatók figyelmét.

A központilag is szabályozott nappalis keretszámok, az egyes képzési formák létszámának változása, (mindenekelőtt a pedagógusképzés) létszámának kisebb csökkentése új, az oktatók által eddig nem kellő mélységben ismert képzési formákra irányult a figyelem. Olyan jellegű képzés is indult, ahol még több főiskolai végzettségű fiatal várnak a különböző munkahelyek (pl. a szociálpedagógia).

Az előzőekben megfogalmazott gondolatok után néhány konkrét adat elemzésére és a következtetések átgondolására vállalkozom a nemzetközi és az országos felsőoktatási helyzetkép, elsősorban pedig főiskolánk képzési munkájának párhuzamában.

A változások és újszerűségek megjelenítésében legszembetűnőbbek a statisztikai tallózások.

A következő táblázatokkal szeretném igazolni az utóbbi évek versenyfutását a hallgatói létszám emelkedése területén.

Ha egy másik statisztikai táblázat adatain is elgondolkodunk, akkor még indokoltabban látszanak azok a központi és intézményi létszámemelési törekvések, amelyek önmagukért beszélnek.

AZ ÁLLAMI ÉS A MAGÁN-FELSŐOKTATÁSBA BEIRATKOZÓK ARÁNYA KORCSOPORTOK SZERINT 1992-BEN
(adatok %-ban)

Ország, régió	18-21 évesek			22-25 évesek		
	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt
USA	35,3	42,4	38,8	19,5	17,7	18,6
Ausztrália	43,7	39,6	41,7	16,7	14,1	15,4
Belgium	28,5	34,4	31,4	10,9	8,3	9,7
NSZK egyesülés előtti területe	7,6	11,9	9,7	20,3	13,3	16,9
Lengyelország	8,9	14,4	11,6	12,2	14,6	13,4
Magyarország	8,9	11,2	10,0	6,6	6,2	6,4

Forrás (részlet): OECD Indicators. Education at a Glance. Paris 1995 pp. 153, 154, 155

Külön elemezhetnénk az idősebb, a 26-30 év közötti korosztály beiratkozási arányát, de témánk szempontjából ez most indifferens. Amit egyértelműen mutatnak az adatok, hogy a nők aránya szinte minden országban magasabb, mint a férfiaké. Az előzőleg látott táblázatban csupán Ausztrália mutat magasabb értéket a férfiak javára. Amit szükséges hangsúlyozni, hogy az OECD vizsgálat szerint a főiskolákra beiratkozók aránya szinte minden országban magasabb, mint az egyetemre orientálódók száma.

Eldolgoztatott az UNESCO által közölt részletes adatbázis, amelyből az alábbiakban Magyarországot mellett csupán Lengyelországot és Horvátországot emeltem ki.

Ország	Időpont	Korcsoport	Férfi	Nő	Összesen
Magyarország	1993.	18-22 év	15,6	18,2	16,9
Lengyelország	1993.	19-23 év	21,5	29,6	25,5
Horvátország	1993.	19-23 év	27,9	26,5	27,2

Az Európai Unióhoz való csatlakozásunk hajráját jelzik az 1998-as adatok is.

Az előzőekben elnagyolt statisztikai körbenezés után intézményünk helyi adatbázisából, annak rövid, lényegyet megcélzó elemzéséből kiindulva, hallgatóink szakmai identitástudatával kapcsolatos pályalélektani csomópontokat kísérlem megvilágítani. Ismétlem, hogy dolgozatom témáját egy szélesebb és elemzőbb vizsgálat első állomásának tekintem.

A megállapításokat tekintsek nyitányának, hiszen Németh László gondolataival élve az iskolai munka – így képző intézményünk szakmai és hivatástudatra nevelő munkájának – eredményei ma csupán prognosztizálhatók. Pontosabban az identitástudat, a szakmai önzonosság fejlesztésében a képzés folyamata tehet jó és még jobb lépéseket. A különböző, de egy cél irányába mutató tantervi diszciplínák, a következetes, de flexibilis feladattudatra nevelés csak részben változtatják a hallgatók közeli és távolabbi szakmai motivációját, orientációját. (Ez hipotézisként is megfogalmazható.) Be kell látnunk, hogy a leendő értelmiségi munkával kapcsolatos identitástudat komplex szociál- és munkapszichológiai összetevők mellett elsősorban befüggő is.

Interjú és kérdőíves vizsgálataink bizonyítják, hogy a képzés kezdetén a hallgatók 50%-a az értelmiségi létezéshez is szükséges és jogos anyagi bázisokat előkelő helyen említi.

„Ha nem tudok jobban fizető munkahelyet találni, akkor lehet, hogy tanítok.”

„Valószínű, most már elvégzem, de jogász szeretnék lenni.”

„A tanítói munka érdekel, de inkább nyelvet szeretnék tanítani, talán nem egészen kezdőknek.”

„Legyen egy diplomám, de ott szeretnék dolgozni, ahol meg is fizetik a munkámat.”
„Csak azért jöttem ide, mert elég volt a hozott pontszám.”
„Első állomásnak tekintem a tanítóképzői felsőfokú tanulmányaim során.”
„Szüleim a jobban fizető műszaki pályára adtak, de egy év után rájöttem, hogy emberekkel akarok foglalkozni.”
„Imádok gyerekekkel lenni, de a pénz fontosabb számomra. Majd kiderül, hogy 2002-re tudnak-e annyi fizetést adni, amit az újságban olvastam. (Az Unió átlag 70%-át.)”

Az idézett gondolatok kiemelések az 1998-as tanévben beiratkozott I. évfolyamos tanítójelölt, művelődésszervező és szociálpedagógia szakos hallgatók véleményeiből. Meg kell jegyezni, hogy a sablonos *„Azért vagyok itt, mert szeretem a gyerekeket”* egymondatos válaszok az utóbbi években nem dominálnak.

Láthatjuk, hogy a felszínre került őszinteségek között egyre többen hivatkoznak az anyagi biztonságérzet determináns szerepére. Jó néhányan leendő családjuk életvitelének megszervezését anticipálják a képzési folyamat végeredményével.

„Ha ezt elvégzem, akkor tudatosabban nevelhetem saját gyermekeimet is.”
„Szeretem a gyermeklélekiant, olvastam ilyen könyveket. Itt talán még többet megtudok a nevelésről.”
„Tanító – művelődésszervező szakra vettem fel, de inkább a kultúra szabadabb, jobban fizetett területén szeretnék dolgozni.”
„Amennyit most fizetnek, az nem motivál. Valószínű, hogy a tanítói oklevél birtokában valamire vállalkozni fogok...”

Az előző idézetek csupán önkényes kiemelések a mintegy 250 fő hallgató jelenlegi vélekedéséből. Szeretném hangsúlyozni, hogy az említett 50% körüli ingadozók nem utasítják el egyértelműen az iskolát, avagy a szociálpedagógusi és művelődésszervező munkával ekvivalens munkahelyeket, de a materiális összetevők első helyen szerepelnek a 4 éves képzési ciklus elején.

A III. évfolyamon végzett kevésbé mély vizsgálatok azt jelzik, hogy a képzés (elméleti és gyakorlati ismeretek) hatására nem különösebben változnak a szakmai azonosságtudat motivációi, de még egyértelműbben manifesztálódik a jogosnak mondható anyagi igény.

„Ha kell, sokkal többet dolgozom, de minimum a duplájára van szükségem, ha az árak és a megélhetés összefüggésében gondolkodom...”
„Szeretem a gyerekeket, de párhuzamosan közgazdasági tanulmányokat is folytatok. Ha lényeges változás nem lesz az anyagi megbecsülésben, akkor bankban fogok dolgozni...”
„A megszerzett pedagógiai és pszichológiai ismereteket ott szeretném hasznosítani, ahol a feladatorientáltság mellett megfelelő fizetést is adnak...”
„Barátom is idejár, de egyikünk sem akar tanítani, mert abból nem lehet megélni. Ő biztosítással akar foglalkozni, hiszen már most többet keres, mint egy tanító.”

Talán még több konkrét hallgatói véleménnyel is szolgálhattam volna, de az volt a célom, hogy jelzésekkel utaljak az ezredfordulón kezdő diplomások jövőképeinek szakmai motivációira. Szükséges hangsúlyozni, hogy a statisztikai hibaforrás lehetőségét nem zárom ki, de úgy tűnik, hogy intézményünknek minden második hallgatója kíván a szakterületének megfelelő munkahelyen dolgozni.

Tanulás megfogalmazására, külön pontokba szedett összegzésének sem látnám jelenleg szükségességét, mert a hallgatói vallomások önmagukért beszélnek. Talán egyet mégis: A szakmai ismeretek személyiségbe történő beépülése (interiorizációja) felfogható olyan motivációs bázisnak is, amely az ismeretek transzfer hatását is jelzi, azaz *„más, jobban fizetett munkában hasznosítani magamat”*.

Igaz, hogy a képzési ciklusban még nem beszélhetünk biztos irányultságról, de az anticipált vágyak, esetenként idealizált lehetőségek központi mozgója egyértelműen anyagi jellegű. A hiva-

tással is összefüggő identitáskeresés állapota végigkíséri a 4 éves képzést. A munka világáról szerzett információk, tapasztalatok, – hiányosságuk ellenére is – a szülők esetleges anyagi gondjai egyértelműen magyarázzák az idézett gondolatok jogosságát.

Az Országos Közoktatási Intézet Kutatási Központja a MKM megbízásából kérdőíves adatfelvételt végzett az ország 400 iskolájában. A reprezentatívnak is mondható vizsgálat, a statisztikai átlag arányilag sokat mond a pedagógusok élet- és munkakörülményeiről, az életvitel minőségéről, az értelmiségi lét jelen kereteiről, lehetőségeiről és jellemzőiről.

A magyar pedagógusok a nem egészen 40 éves korátlaggal nemzetközi viszonylatban is fiatalnak mondhatók. A kutatás arra is rávilágított, hogy az általános iskolákban igen magas a nők aránya. Erről a problémáról, pontosabban a nőiesedés pszichoszociális következményeiről Buda Béla nagyon részletesen és tőle megszokott érvanyaggal írt az EDUCATIO c. folyóiratban, melynek borítólapján a következő gondolat is megtalálható:

„Interdiszciplináris szemle azok számára, akik az oktatás társadalmi összefüggéseit keresik.”

Jó magam csupán szerény lépéseket tettem ez ügyben, amikor tájékoztam a megjelent író-sokról, továbbá igyekeztem rávilágítani néhány speciálisan országos és győri sajátosságra, amelyek segíthetnek az együttgondolkodásban.

Befejezésül csak idézhetem Ferenczi Istvánt, aki *A pedagógusszerep szükséges változásai* c. vitaindítójában a következőképpen fogalmazott:

„Jó lenne, ha nem a Gárdonyi által ábrázolt, kiszolgáltatott pedagógus állhatna példaként a ma nevelt nemzedék előtt, hanem az Európára nyitott, autonóm polgár mintáját tudnák tömegesen felmutatni tanítványaik számára.

IRODALOM

1. Az államtalanítás dilemmái: munkaerőpiaci kényszerek és választások, Aktív Társadalom Alapítvány. 4. sz. 1997.
2. Dancs István: A pályaorientációt befolyásoló tényezők vizsgálata a közoktatásban, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989.
3. EDUCATIO c. folyóirat írásai.
4. Engen T. Gendlin: Fókuszálás (Személyi problémák megoldása önréből), Pszichológiai Tanácsadás a pálya-választásban, Módszertani Füzetek, Budapest, 1986.
5. A felsőoktatás helyzete, finanszírozása, az ezredfordulóra tervezett változásai az OECD-országokban és Magyarországon. Kiadja: Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1996.
6. Ferenczi István: A pedagógusszerep szükséges változásai, Új Pedagógiai Szemle, 1998. 9–16. o.
7. Dr. Janovszky Sándor: Néhány gondolat a pedagógus hivatásról, Módszertani Közlemények, 1994. 34. évf. 22. p.
8. Kocsis Józsefné: Pedagógusok hivatásteretete és közérzete napjainkban, Módszertani Közlemények, 1997. 37. évf. 149–154. o.
9. Kovátsné Németh Mária: Tudományos munka az Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolán, Pedagógusképzés, 1997.
10. Marton Károly: Pedagógiai elméletünk és gyakorlatunk dilemmái!, Fejlesztő Pedagógia, 1992/3–4. 76–77. o.
11. Mészáros István: A tanítói szerep változásai, Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskola. Évkönyv. Győr, 1988. 48–53. p.
12. Molnár Péter: A felsőfokú továbbtanulási igény, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989.
13. OECD Indicators. Education at a Glance. Paris 1995.
14. A tartalmilag megújított négyéves tanítóképzés. (Helyzetfeltáró előtanulmányok.) Budapest, 1990.
15. Marton Károly: Felmérések a győri hallgatók körében 1998/99-ben. Kézirat.